

ומתוקים מדבש

סוגיות בהלכה מבוארים ומורחבים כלשון לימודים השווה לכל נפש
נכתב ע"י הרב זאב יהודה סטארק שליט"א רב קהילת "שמחת התורה" - ביתר עילית

פרשת וישב - גליון מס' 33

א. הדלקת נרות חנוכה במניינים ב'חצרות' בתקופת 'הקורונה'. ב. השתמשות בכלים חד פעמיים בשבת.

י"ט כסליו תשפ"א

לכבוד ידיד נעורי והחברותא שלי בשנים עברו - הנגיד והנדיב הנכבד הרב הי"ו,
מעיר פסייאק - ניו ג'רסי ארה"ב.

שלום וכט"ס!

שתי השאלות - שאלות חכם - של מע"כ הגיעו אלי כעת, וכבר השבתי לך בשיחתנו בע"פ מה שהיה נראה לענ"ד בנידונים. אמנם כיון שיש הרבה מראה מקומות בדבר (וכפי שאמרתי לך בשיחתנו אז), מצאתי לנכון ללבן את הנושא - ולהעיר מה שיש להעיר כדרכה של תורה, ולהעלות את הדברים על גבי הגליון.

וכעת אני שולח למע"כ מה שעלה במצודתי בנושאים אלו בעזה"ת. ואבקש מכם להתבונן במראי המקומות וכו', וליצור עמי קשר אח"כ אם יש לך שאלה או הערה בדבר.

שאלתכם הראשונה הייתה לגבי הרבה אנשים שברחבי העולם - בארץ ישראל ובחו"ל (ואף בשכונתך), שעדיין מתפללים בחצרות מחמת התפשטות נגיף ה'קורונה'. האם צריכים להדליק נרות חנוכה שם בחצרות וכו' בין מנחה למערב בימי החנוכה, והאם הדבר דומה לבית הכנסת שבו מצאנו דין שצריכים להדליק בברכה בכל יום בין מנחה למערב.

עוד שאלתם אם ראוי להשתמש עם כלים חד-פעמיים בשבת, כי כשמשתמשים עם כלים יפים רב פעמיים וכדו', זה גורם לטירחא במוצאי שבת לנקותם, וכבר בשבת חושבים בני הבית וטורדים מהעבודה המצפה להם והדבר מפריע לעונג שבת שלהם.

תשובה א'

הקדמה כללית

יש לעיין ולחקור, האם דין הדלקת נרות חנוכה בבית הכנסת שייך לשם בית הכנסת - דהיינו שצריך שהמקום יהיה מוגדר בהלכה כבית הכנסת, וא"כ לכאורה אין מקום להדליק נרות חנוכה בחצרות וכו' בתקופה זו, ואפילו אם מתפללים שם בקביעות למשך תקופה ארוכה, כי הרי בפועל הם אינם בתי כנסיות. או שמא דין ההדלקה בבית הכנסת הוא מחמת זה שהוא מקום 'ציבורי' שמתפללים שם, ומחמת זה שרבים נמצאים שם וגם מתפללים ביחד תיקנו להדליק, ואין צורך לשם כך בית כנסת בפועל, כי עיקר התקנה שם הייתה מחמת סיבה - דהיינו שהוא מקום שמתקבצים שם, וגם 'מתפללים' שם בתקופה זו (ודלא כאותם המקומות המיועדים לאירועים ואולמות וכדומה) - שאין מתפללים שם בקביעות וכו', ועיין להלן במה שכתבנו בזה, ולפי צד זה יש יותר מקום לדון בשאלה דידן, לגבי הדלקת נרות חנוכה בחצרות בתקופת ה'קורונה'.

מקור וטעם הדלקת נרות חנוכה בבהכ"ס

המנהג להדליק נרות חנוכה בבית הכנסת אינו מובא בש"ס בבלי או ירושלמי. והמקור הראשון שיש להדלקת נרות חנוכה בבית הכנסת נמצא ברב האי

גאון (עיין בספר תשובות הגאונים עם תשובות ופסקים מחכמי פרויניצא - דף רלג) שכתב וז"ל: 'ובבתי כנסיות עושין כבית הלל, לילה הראשון מדליק אחד, מכאן ואילך מוסיף והולך'. עיי"ש.

ועיין עוד בריטב"א (שבת דף כג. ד"ה הרואה) שכתב וז"ל: 'ונהגו להדליק בבתי כנסיות כדי לעשות פרסומי ניסא במקום הרבים'. עיי"ש. ובמאירי (שבת כג:) איתא וז"ל: 'להדליק בבית הכנסת - עיקר הענין משום פרסומי ניסא'. עיי"ש. ובבית יוסף (סימן תרעא סעיף ז בשם הכל בו - והריב"ש) הביא שלשה טעמים לזה שאנו מדליקים נרות חנוכה בבית הכנסת: א) מפני האורחים שאין להם בית להדליק בו, וכמו שתיקנו קידוש בבית הכנסת משום אורחים דאכלו ושטו בבי כנישתא וכו'. ב) כדי לפרסם הנס בפני כל העם ולסדר הברכות לפנייהם שיש בזה פרסום גדול להשם יתברך וקדוש שמו כשמברכין אותו במקלות. ג) המנהג הזה להדליק בביהכ"נ מנהג ותיקין הוא משום פרסומי ניסא, כיון שאין אנחנו יכולים לקיים את המצוה כתיקונה להדליק כל אחד בפתח ביתו מבחוץ מפני שיד האומות תקיפה, ומברכין על זה כמו שמברכין על הלל דראש חודש אף על פי שאינו אלא מנהג וכו'. עיי"ש.

ופשוט שטעם ב' וטעם ג' הם שני טעמים (וכן יוצא מפורש מלשונם והבנת דברי הבית יוסף), ועל אף ששניהם מחמת אותו טעם של 'פרסום הנס', יש נפק"מ

א. וראיתי שכבר חקרו, והו גדר מצות הדלקת נרות חנוכה בבית הכנסת, האם יש מצוה על כל יחיד ויחיד שיפרסם הנס גם ברבים וכו', חוץ ממצות נר איש וביתו. או שהמצוה היא חובה על הציבור, ויש לפלפל בכ"ז לפי כל טעם שיש בהדלקת נרות חנוכה בבית הכנסת, ואכמ"ל.

ב. קושיית החכם צבי - שיטת השו"ע לגבי ברכה על 'מנהג' וידוע בעולם התורה מה שתומה החכם צבי (הובא דבריו כאן על הדף בבאר היטב ובשערי תשובה) בהא דנפסק כאן בשו"ע שמדליקים ומברכים בבית הכנסת משום פרסומי ניסא, ובבית יוסף (עפ"י הריב"ש הובא בפנים) איתא משום דמי להלל בר"ח שמברכין על קריאתה אע"פ שאינה אלא מנהג. והלא השו"ע עצמו (אור"ח סימן תכ סעיף ב) פסק שאין מברכין על הלל בר"ח אדם מחוץ בהדלקת נר חנוכה בביתו בשמונה ימים אלו ולבדך עליו, אלא שהנהיגו להדליק גם בבית הכנסת משום פרסומי ניסא, ונאילו 'הרחיבו' את פרסום הנס מהבית גם לביהכ"ס, ככה"ג לכו"ע מברכין עליו, ואינו דומה לחביטת ערבה שחיובו הוא רק במקדש, וכל ישראל אינם מחויבים בזה כלל, ולכן בגבולין הוי רק מנהג שאין מברכים עליו. עיי"ש. ועל דרך זה ראיתי שהסביר הגרש"א זצ"ל איך נשים מברכות על טבילה מראית 'בתם' וכו' שבא מכח מנהג של חומרא, והוא שמאחר שחיוב הטבילה בכתם היא מעיקר הדין דחכמים, וכמו"כ עיקר הטבילה בנדה (גמורה) הוא חיוב, בזה הוסיפו והרחיבו את גוף החיוב של טבילה על עוד איזה דבר, והוא על מנהג שמחמירים בכתמים וכדומה, ובזה אפשר לבדך אף להשיטות שס"ל שאין מברכין על מנהג.

ועיין בשו"ת מנחת שלמה (תניינא סימן נח אות ב - וכן כתב כאותה סברה במנחת שלמה פסחים דף נג. ד"ה ברכה על הדלקת נר ביה"ח) שכתב הגרש"א זצ"ל שיש לומר שלא נחלקו הפוסקים בברכה על המנהג אלא במקום שכל עיקר המצוה הוא רק ממנהגא, וכמו הלל בר"ח או ברכה על קריאת מגילת רות וקהלת, שכל ענין קריאתם הוא מצד המנהג. משא"כ בנר חנוכה, שהרי כל אדם מחויב בהדלקת נר חנוכה בביתו בשמונה ימים אלו ולבדך עליו, אלא שהנהיגו להדליק גם בבית הכנסת משום פרסומי ניסא, ונאילו 'הרחיבו' את פרסום הנס מהבית גם לביהכ"ס, ככה"ג לכו"ע מברכין עליו, ואינו דומה לחביטת ערבה שחיובו הוא רק במקדש, וכל ישראל אינם מחויבים בזה כלל, ולכן בגבולין הוי רק מנהג שאין מברכים עליו. עיי"ש. ועל דרך זה ראיתי שהסביר הגרש"א זצ"ל איך נשים מברכות על טבילה מראית 'בתם' וכו' שבא מכח מנהג של חומרא, והוא שמאחר שחיוב הטבילה בכתם היא מעיקר הדין דחכמים, וכמו"כ עיקר הטבילה בנדה (גמורה) הוא חיוב, בזה הוסיפו והרחיבו את גוף החיוב של טבילה על עוד איזה דבר, והוא על מנהג שמחמירים בכתמים וכדומה, ובזה אפשר לבדך אף להשיטות שס"ל שאין מברכין על מנהג.

ובערוך השלחן (שם סעיף כו) איתא וז"ל: 'אך גם זה נראה, חדא דע"פ רוב יש אורחין או רווקין שאין להם בית ויוצאין בהדלקה של הבית הכנסת, ואפילו אינו כן, כיון דכל עיקר ההדלקה הוי משום פרסומי ניסא, ובבית אין אנו יכולים לקיים הפרסומי ניסא כבזמן הגמ' להדליק בחוץ, ולכן בבהכ"נ הוי עיקר פרסומי ניסא וראוי לבדך שם'. עיי"ש. ויוצא לפי דבריו דשאני מנהג זה, שנתקן לסייע לאנשים לקיים את עיקר מצוותם, ודו"ק.

ועיין עוד בבאור הגר"א (בהנחות לשו"ע כאן) במש"כ לגבי ברכה על ההלל בפסח, שאפילו לדעת המחבר צריכים לבדך. עיי"ש.

שיש דין הדלקה בבית הכנסת, וזה מש"כ הבית יוסף בתחילת דבריו 'וכן כתב הכל בו', דהיינו שיש דין הדלקה בבית הכנסת (וכמו שביארנו).

אמנם כ"ז אינו מסתדר עם הגירסא שכתוב בבית יוסף עפ"י מהדורת 'שירת דבורה': 'וכתב עוד טעם אחר' (דהיינו הכל בו), כי הרי כפי שהבאנו - הטעם הראשון הוא לא כתב, וכדסהבנו). ולפיכך בהכרח שהגירסא הנכונה היא בלי המלה 'עוד' (דהיינו שהנכון בדברי הבית יוסף הוא לומר 'וכתב טעם אחר' - מבלי תיבת 'עוד'). עיי"ש. ובבית יוסף במהדורות הישנות אינה מופיעה מילה זו - וזו הגירסא הנכונה (דהיינו בלי המלה עוד - ודלא כהטור במהדורת שירת דבורה). וכדוהכחנו מהמקור של הבית יוסף - 'הכל בו', שרק עם גירסא זו כוונתו ולשונו של הבית יוסף מובנים, וכדברי בעל השדי חמד, ודו"ק.

ועוד רואים מדברי הכל בו שיש שני ענינים, דהיינו פרסום הנס, וכמו שהביא הבית יוסף, וזכר למקדש - שהיא סיבה בפנ"ע לחייב ההדלקה בבית הכנסת (שהוא בית מקדש מעט) שהוא מקום הראוי לזכור בו את הנס שהיה במקדש (ועיין להלן שהבאנו עוד ראשונים שג"כ כתבו כן). והבית יוסף לא הביא טעם זה, וגם לא הביא את הטעם ראשון של הכל בו - דהיינו שההדלקה בבית הכנסת היא כדי להוציא את מי שאינו בקי וכו'.

דברי הראשונים וכו' בהג"ל - עוד טעמים למנהג

עיין בספר המנהג (הלכות חנוכה סימן קמח - חד מן קמאי שחזר בסוף האלף החמישי - דבריו מובאים בבית יוסף תמידין כסדרן) שכתב, ויראה לי דאין חיובא בבית הכנסת להדליק נר חנוכה כי אם בבית שאדם דר בו כדי שתהא מזוזה מימין ונר חנוכה משמאל, ובית כנסת פטור ממזוזה. אלא נהגו כך כיון שהנס היה במקדש בבית עולמים, ועושים כמו כן בגולה במקדש מעט שכולם מתקבצים בו, כדי לפרסם הנס. (דהיינו פרסום הנס של המקדש, ולכן מקום הפרסום הוא בבית מקדש מעט). עיי"ש. ובארחות חיים (דיני חנוכה אות יז - לרבינו אהרן הכהן מלוגיל - אחד הראשונים) כתב וז"ל: 'ונהגו להדליק נר חנוכה בבית הכנסת להוציא מי שאינו בקי ושאינו דרין בזאת המצוה, גם כי הוא הידור המצוה ופרסום הנס זכר למקדש' וכו'. עיי"ש. ובאבודרהם (סדר מעריב של שבת) איתא וז"ל: 'וכן בשאר ענינים השאירו הגאונים מנהג הקדמונים במקומו, אע"פ שבטלה הסיבה שעליה היתה התקנה. כגון בברוך ה' ויראו עינינו, אע"פ שנראה הפסק בין גאולה לתפלה, כיון שתקנוהו הראשונים על דבר, אע"פ שבטלה הדבר התקנה לא היה ממקומה. וכן בענין הקדוש בבית הכנסת, וגם יש בזה פרסום גדול וקדוש השם והודאה לשמו לברכו במקלות, שנאמר: במקלות בפני כל אלהים, ואין בזה משום ברכה לבטלה כיון שמסדרין שם הברכות בפני כל העם, בקיאיין ושאינן בקיאיין, ודומה לזה גם כן מה שנהגו הראשונים להדליק נרות של חנוכה בבית הכנסת כדי לפרסם הנס בפני כל העם ולסדר הברכות לפניהם, גם שיצאו ידי חובתן הרואים שאין להם בית לכר שם'. עיי"ש.

ובשבלי הלקט (השלם - חנוכה סימן קפח - ועיין עוד בספר תניא רבתי סימן לה שכתב מעין זה, ובספר העיטור הלכות חנוכה) הביא את זה שנהגו להדליק נר חנוכה בבית הכנסת, וגם אנו נוהגין להדליק בבית הכנסת, ולא ידענו שורש וענף למנהג הזה, ומורי היה נמנע מלהדליקה שלא לברך עליה, וכן דעתי נוסה, כי מאחר שכל אחד ואחד מדליק בביתו מה צורך להדליק בבית הכנסת, ואילו היו אורחים יושנים בבית הכנסת היו הם צריכין להדליק, דקיי"ל אכסנאי חייב בנר חנוכה, ואם אין שם אורחים מה צריך להדליק, ושמא מפני שהיא בית דירה לחזן הכנסת, ולפ"ז השתא דלית בהו דירה אין להדליק, (ואם יש אורחים שישנים בבהכ"נ - הם עצמם צריכים להדליק). עיי"ש. ועיין עוד בברכי יוסף (להחיד"א סימן תרעא ס"ק ו) במש"כ על אלו שכתבו שאין להדליק נרות חנוכה בבית הכנסת. עיי"ש.

ובספר המכתם (מובא בקובץ שיטות קמאי - פסחים קא). איתא וז"ל: 'מה שנהגו הראשונים להדליק נרות של חנוכה בבית הכנסת כדי לפרסם הנס בפני כל העם ולסדר כל הברכות לפניהם, גם שיצאו ידי חובתם הרואים שאין להם בית לברך שם'. עיי"ש. ורואים שהתקנה היא ג"כ מחמת 'ברכת הרואה'.

ועיין עוד בספר תניא רבתי (סימן לה) שכתב, ושמא נהגו להדליק נרות חנוכה בבית הכנסת בעבור מי שלא היה לו שמן להדליק. עיי"ש.

לסיכום: מצאנו כמה עיקרי טעמים בראשונים למנהג זה של הדלקת נרות בבית הכנסת.

ביניהם אם בסיבה זו 'לבד' של פרסום הנס היה די ומספיק כדי להנהיג את ההדלקה בבית הכנסת, שלפי טעם ב' היו מתחילים לנהוג כן משום טעם פרסום, משא"כ לפי הטעם הג', ודו"ק. ויש גם נפק"מ בגדרי הדברים, דהיינו האם ההדלקה שייכת לצורת קיום מצות 'הדלקת נרות חנוכה' - דהיינו שהוא מדיני 'נרות חנוכה' עצמה (וכפי טעם הג' - שהוא האופן לעשות פרסומי ניא בנרות חנוכה באופן הנכון, מחמת זה שכולם מדליקים בפנים בשעת הסכנה ואינו מתקיים בבית כראוי). או שההדלקה אינה קשורה ל'מצוות נרות חנוכה' בעצמותה, אלא ההדלקה בביהכנ"ס הוא אופן שע"י כן אפשר לקדש את שמו יתברך ברבים, והוא דין ב'קידוש שמו ברבים' (אמנם משתמשים עם הנרות כדי לעשות זאת - וכפי הטעם הב'), ופשוט. וכתבתי כל זה רק מחמת שראיתי שיש שצירפו את ב' הטעמים (דהיינו טעם ב' וטעם ג') לטעם אחד, וזה לענ"ד ממש אינו נכון, ודו"ק.

ובשו"ע (שם סעיף ז) כתב וז"ל: 'ומדליקין ומברכין (בבית הכנסת) משום פרסומי ניסא'. עיי"ש. ולא הביא את טעם הא' שהוא משום האורחים שאין להם בית. ואין מבואר מדבריו אם עיקר טעמו הוא טעם הב' או טעם הג', שהרי שניהם מחמת פרסום הנס וכמו שביארנו לעיל.

ובדרכי משה הארוך (להרמ"א שם) כתב וז"ל: 'ומדליקין בבית הכנסת - וכתב ריב"ש סימן קיא דטעמא כדי לפרסומי ניסא, כיון שאין אנו יכולין לקיים המצוה כתקנה להדליק כל אחד בפתח ביתו מבחוץ, מפני שיד האומות תקיפה ומברכין על זה כמו שמברכין על הלל דראש חדש אף על פי שאינו אלא מנהג' (ולא הביא טעם אחר של פרסום - מספר הכל בו). עיי"ש. ובהגה שלו בשו"ע לא העיר שום דבר על טעמו של המחבר. ומשמע שהבין שזה שכתב המחבר 'משום פרסומי ניסא' - היינו אותו פרסום שכתב בעצמו בדרכי משה (דהיינו שיטת הריב"ש), שהוא מחמת זה שכולם מדליקים בפנים בשעת הסכנה וכו', ואין שום הדלקת נרות חנוכה בחוץ. ולא שזה מחמת פרסום גרידא - דהיינו לקדש שם ה' ברבים (דהיינו טעם הכל בו) - ועיין לעיל במה שהבאנו שיש ב' סוגי פרסום). אמנם אפשר לדחות זאת ולומר שלא מוכח מזה שגם השו"ע סבר שזה הוא עיקר הטעם (דהיינו טעם הריב"ש ולא הכל בו), כי הרי שני הטעמים (דהיינו טעם הכל בו וגם טעם הריב"ש) - שניהם הם מחמת 'פרסומי ניסא' ושניהם נכנסים ב'הגדרה' זו, וא"כ לא היה לו להרמ"א שום עניין או סיבה לכתוב הגהה בזה על השו"ע, כי הרי במקום שכתב השו"ע שההדלקה היא 'משום פרסומי ניסא', גם הוא סובר, כן, ורק סובר שהתקנה הייתה מחמת זה שלא היה באפשרות להדליק בחוץ ולעשות 'פרסומי ניסא' כראוי, וא"כ נהגו מחמת פרסומי ניסא להדליק בפנים, ולא מחמת שנהגו כן כיון שזהו פרסום בעצמותו, ודו"ק. אמנם ברור בדברי הרמ"א שהוא סובר שעיקר הטעם שהנהיגו מנהג זה הוא רק מחמת טעם הריב"ש (ועיין להלן שנכתב בעו"ה נפק"מ גדולה בזה).

דין בדברי הכל בו' המובאים בבית יוסף הג"ל

המעין בספר כל בו (דף רצא - במהדור"ח של הוצאת פלדיים) בפנים יראה שכתב וז"ל: 'ונהגו כל המקומות להדליק נר חנוכה בבית הכנסת להוציא ידי שאינו בקי ושאינו דרין בזאת, גם כי הוא הידור מצוה ופרסום הנס, וזכר למקדש'. עיי"ש. וכאשר הבית יוסף ציטט את דבריו כתב בזה"ל: 'נראה דתיקנו כן (דהיינו נרות חנוכה בבית הכנסת) מפני האורחים שאין להם בית להדליק בו וכמו שתיקנו קידוש בבית הכנסת מאחר אורחים דאכלו ושתו בבי כנישתא, וכן כתב הכל בו' וכתב עוד טעם אחר שהוא כדי לפרסם הנס בפני כל העם וכו'. עיי"ש. אמנם הכל בו לא כתב זאת (דהיינו את הטעם הראשון כדי להוציא האורחים שאין להם בית להדליק), אלא כתב שזה כדי להוציא מי שאינו בקי בברכה וכו', ולא כתב שזה להוציא את מי שאין לו בית.

וכבר מצאנו שהעיר הערה זו בספר שדי חמד (חלק ו מערכת חנוכה דף תתרלד אות כד). וכתב לתרץ שנראה שמה שכתב הבית יוסף 'וכן כתב הכל בו' אין כוונתו על הטעם - דהיינו שלא בא הב"י לומר שהכל בו סובר שטעם המנהג ההדלקה הוא מחמת אלו שאין להם בית, אלא אעיקר דדינא של הדלקת נרות בביהכנ"ס קאי - דהיינו על מה שכתב בטור שמינחים נר חנוכה בבית הכנסת, וקאמר הבית יוסף שגם הכל בו כתב כן וסבר שיש להדליק, כלומר שגם הוא סובר שמינחים נ"ח בבית הכנסת, אמנם לא מהטעם שכתב הבית יוסף אלא מטעם אחר. והעם של הבית יוסף - דהיינו מה שכתב 'וכתב טעם אחר', הביאור בדבריו הוא ש'הכל בו' כתב טעם אחר להדלקת נרות חנוכה בבית הכנסת - והוא מחמת פרסום הנס וכו', אמנם הוא (דהיינו הכל בו) מסכים

ג. 'ברכת הרואה' בנרות בית הכנסת

בשו"ת מנחת שלמה (תנייני סימן נח אות א בהערה) הביא מהגרשז"א זצ"ל וז"ל: 'מסופגני להלכה, דיתכן דעל נר חנוכה של בית הכנסת אין יכולים לברך ברכת הרואה, שאין זה כרואה נר חנוכה אלא כסתם נר, ואם מטעם מנהג הרי לא נזכר שנהגו גם לברך בזה ברכת הרואה'. עיי"ש. וכן בשו"ת אגרות משה (אורח חלק א סימן ט) איתא וז"ל: 'אין לפטור מי שהדליק בביהכ"נ מברכת זמן מחמת שבעת הדלקתו ראה הנרות, דמאחר דלא חשיבי נרות דמצוה מכיון שאינו אלא מנהג, לא נחשב זה גם לראיה, וכמו דמחייבי א"ח כ"ח אותו בברכת הנס. ויתחדש מזה דבשאינו עתיד להדליק שצריך לברך על הראיה. לא יברך על ראית נרות בבית הכנסת'. עיי"ש. וראיתי מחלוקת הפוסקים אם אפשר לברך 'ברכת הרואה' על נרות חנוכה של בית הכנסת. ולכאורה הייתי אומר שהרבה ממחלוקת זו תלוי בטעמים של הראשונים למה תיקנו להדליק שם הנרות, שאם הוא מחמת אלו שאין להם בית או שלא היו יכולים לפרסם הנס כראוי בבית, יש יותר צד לשמוע שיש לו 'שם וחפצא' של הדלקת נרות חנוכה, אמנם אם הוא מחמת 'פרסום בעצם' או זכר למקדש, אפשר לשמוע יותר צד שהוא 'חפצא' של נר אחר, ואולי חז"ל תיקנו ברכת הרואה 'רק' על 'נרות חנוכה'. אמנם אפשר לומר שאפילו אם הוא באמת 'דומה' לנר חנוכה - דהיינו שמדליקים אותו 'לשם' נר חנוכה - וכמו בבית, אמנם זה סוף כל סוף הדלקה 'למנהג ותקנה' של הדלקה 'בבית כנסת' - ולא הדלקה בבית, וא"כ לא דמי לתקנת חז"ל של ברכת הרואה הרגילה, ולפיכך עם כל זאת א"א לברך ברכת הרואה על הדלקה זו, ואפשר לפלפל עוד בכ"ז. עוד יש לדון, שהרי בשו"ת (סוכה דף דף מו) איתא באחד מתירוצי שתיקנו ברכת הרואה מחמת 'לחביבות הנס', וא"כ אינו תלוי ב'חפצא' של נר חנוכה אלא בתוצאה שתביא לחביבות, והיה אפשר לשמוע שכל נר 'ששיר' לחנוכה יכול להביא לחביבות, ובאמת האג"מ שם העלה סברה כזו, אמנם שוב אפשר לומר ש'רק' על נר חנוכה ב'חפצא' ובבית תיקנו חז"ל את ברכת הרואה, ופשוט.

א) מחמת שבשעת הסכנה לא היה אפשר להדליק בחוץ, וכעיקר דינא דגמ', ולפיכך היו מדליקים בתוך הבית, ובבית היה 'חסר' בפרסום הנס, ולפיכך נהגו להדליק בבית הכנסת 'ברבים' - כדי לפרסם את הנס. ב) כדי לפרסם הנס - אמנם לא מחמת זה שלא היו יכולים לפרסם בבית כראוי, אלא מחמת הפרסום עצמו, דהיינו לפרסם ולהודות להקב"ה על הניסים - ברבים, ובפני הרבה אנשים יחד. ג) מחמת אלו שאין להם בית או שאר אופן להדליק - דהיינו שמן, או לאלו שצריכים לברך 'ברכת הרואה' וכו'. (ועדיין צ"ע לפי טעם זה, שמנהג זה התחיל בשביל אלו שאין להם בית, איך ההדלקה בבית הכנסת מועיל להם, והרי בית הכנסת אינו 'בית', ואיך מקיימים שם את המצוה, והרי הוא אינו חלק ממצווה דרבנן זו, ולא נראה שמחמת זה שאין להם בית א"כ הם יכולים לברך 'ברכת הרואה' על זה, כי הרי משמע מלשונם של הראשונים לכאורה שהם שתי טעמים נפרדים, ויש לתרץ. ד) כי בית הכנסת דומה למקדש (דהיינו מקדש מעט - ועל אף שאיתא בפמ"ג אשל אברהם שם ס"ק יד - הובאו דבריו במשנ"ב, שג"כ מדליקים בבית המדרש, והרי אינו דומה למקדש מעט, בהרבה דברים מצינו שבית כנסת ובית מדרש דמיון להדרי), וא"כ אנו רוצים להדליק שם שהוא מקום הדומה לבית המקדש, ששם היה עיקר הנס. ה) יש מהראשונים שכתבו שאינם יודעים שורש למנהג זה, והיו מעדיפים להורות שלא להדליק.

וחשוב לציין שעל אף שבבית יוסף ובשו"ע (שם) מובא שמקום ההדלקה בבית הכנסת הוא ב'כותל הדרום', ובבית יוסף הסביר שהוא מחמת זה שההדלקה צריכה להיות דומה לבית המקדש. וא"כ 'לכאורה' רואים מדבריו שהוא ג"כ סובר שיש איזה 'דמיון' בין ההדלקה בבית הכנסת להדלקה בבית המקדש, וזה דומה יותר לטעם זה שמובא בראשונים, שהתחילו לנהוג להדליק בבית הכנסת מחמת זה שהוא 'מעין' בית המקדש ולזכר לנס שהיה שם, פשוט הוא שהבית יוסף אינו סובר שזה הוא ה'טעם' שהתחילו לנהוג כן (דהיינו מחמת שיהיה דומה לבית המקדש), אלא הטעם שהתחילו לנהוג כן הוא כמו שהבאנו בשמו לעיל (מהריב"ש והכל בו), אמנם אחרי שהנהיגו להדליק, הוא סובר שיש להדליק בצורה הדומה להדלקת בית המקדש, ופשוט.

ועדיין קשה לי קצת בכל נושא זה, שאם יש כל כך סיבות להדליק נרות בבית הכנסת, למה לא מצינו שחז"ל בעצמם תיקנו זאת, וכמו שתיקנו ברכת הרואה למי שאין לו בית וכו'. והרי הגמ' ג"כ דיברה על זמני סכנה (דהיינו שבשעת הסכנה מניח את המנורה בשלחנו ודיו), וא"כ למה לא כתבה הגמ' שבשעת הסכנה צריכים להדליק בבתי כנסיות כדי שיהיה 'לפחות' קצת פרסום הנס ברבים, או שצריכים להדליק שם כדי לאפשר לאלו שאין להם בית לקיים את המצוה או לאפשר להם לברך ברכת הרואה, או כדי לקדש שם ה' בפרהסיא. ואיך מנהג 'חזק' שכזה התחיל ואפי' עם ברכה (ואפילו לדעת השו"ע במרכים), אם כבר בזמן הגמ' ידעו חכמים את כל הסיבות שבגללם ראוי לנהוג מנהג זה, ולא תיקנו זאת חז"ל בעצמם, וצ"ע.ק. ולא ראיתי בפוסקים שהעירו הערה זו, ויש ליישב.

נפק"מ בהג"ל - השמטת הרמב"ם דין זה

הנה הרמב"ם לא הביא דין זה של הדלקת נרות חנוכה בבית הכנסת. ושמעתיה שכן נוהגים מקצת מבני תימן שלא להדליק בבית הכנסת. ולפי טעם א' או טעם ב', דהיינו שההדלקה בבית הכנסת היא מחמת אלו שאין להם בית או עניין 'בעצם' לפרסם הנס, צ"ע למה לא הביא דין זה מחמת טעמים אלו, אמנם אם הוא מחמת זה שבשעת הסכנה לא היו יכולים לפרסם הנס כראוי, יש יותר מקום להבין את שיטתו, ואסביר.

ענין בתשובות והנהגות (להג"ר משה שטרנבוך שליט"א - מועדים - חנוכה דף רמד-רמה) שכתב שבזמן הש"ס וכן בתקופת הרמב"ם במקומו קיימו עוד המצוה כתיקונה בחוץ, וכפי הנראה גם בימי הטור במקום מגוריו - אף שלא הדליק בחוץ - מ"מ קיימו המצוה בבית, על הפתח באופן שראו עכ"פ את האור מרשות הרבים, ולכן היה מקום להדליק בבית הכנסת לצאת מצות פירסומי ניסא. ורק לאחר שנתבטלה המצוה בחוץ תקופה ארוכה אחרי גלותינו בימי חכמי התוס' בצרפת וכן בספרד, חידשו חכמי הדור המצוה להדליק בברכה בציבור משום פירסומי ניסא, ואחר שיש שורש מדינא להדלקה זו שפיר בירכו עלה, ונתפשט המנהג לאט לאט בכל העולם ושפיר מברכין עלה דהוא מנהג וותיקין. ולדברינו כשכולם מדליקין היום בחוץ כעיקר תקנת חז"ל, בעצם אין מקום להדליק בבית הכנסת בברכה, ומטעם זה - לעצמי נזהרתי שלא להיות המדליק בבית הכנסת מאחר ואני מדליק בחוץ כדון, וחוששני שאין אני בכלל חיוב להדלקה בבית הכנסת, ואולי דיני בזה כבן כרך דפסור שאינו מוציא בן עיר, ושפיר נמנעתי מלהיות המדליק בבית הכנסת בברכה לחוש דאצלי הוי ברכה לבטלה, ולא מצאתי הערה זו, ומ"מ נראה לחוש שכן הוא, ובשו"ת מהר"ם שיק (י"ד סימן שעד) הביא שהחת"ס זצ"ל נמנע מלברך על הדלקת נרות בבית הכנסת, ולא הביא טעמו. ולדברינו אף שלא הדליק בחוץ, אולי הדליק כדינא דגמרא בעליה כנגד החלון, דשוב אין עליו חיוב טפי ויצא בעיקר הדין, וע"כ נמנע מלברך (ובסוף מסק' שם הג"ר משה שטרנבוך שליט"א שמנהג העולם כן לברך מחמת שיש עוד טעמים, ורק הוא בעצמו חושש ומהדר שלא לברך מחמת שהוא מדליק בחוץ וכו'). עיי"ש. ובעיקר דבריו לגבי השמטת הרמב"ם דין זה, הרי הבאנו לעיל שמקורו הראשון הוא מהגאונים (רב האי גאון), ושם לא כתב שה'טעם' למנהג זה הוא מחמת שעת הסכנה וכו'. וצ"ל שיתכן שלא ראה הרמב"ם תשובה זו מרב האי גאון, או שרב האי גאון

כתב 'רק' את עניין המנהג אמנם לא את טעמו של המנהג, ובאמת המנהג 'רק' היה במקומות שהיה שם סכנה להדליק בחוץ, וצ"ע.

וראיתי ששאלו למרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א שכאן בארץ ישראל שהרבה מדליקין בחוץ, האם יש להדר דוקא אחרי מי שמדליק בביתו בפנים שהוא ידליק הנרות בבית הכנסת ויברך עליהן, שהרי אצל מי שמדליק בחוץ לא שייך טעמא דהריב"ש (דהיינו טעם הג' לעיל - שהוא כדי לפרסם הנס שלא יכולים לפרסם בשעת הדלקתם מחמת שהם מדליקים בפנים בגלל הסכנה), ותיירץ שאחרי שנתקן נוהג גם כאן, דהיינו שאחרי שיש תקנה אין הולכים בטרטעמים.

הלכה למעשה בהג"ל

ועתה נפן לעצם השאלה דידן, האם האנשים שעדיין מתפללים במנייני חצרות צריכים להדליק המנורה בין מנחה למעריב כל יום. ולענ"ד העולה מכל זה שאין צריכים להדליק. ועם כל זאת אם כב' נמצא במקום שיש שם אנשים שחפצים ורוצים להדליק, נראה להורות שבוודאי אין להם לברך ברכה על כך, ואסביר את דברי מילתא בטעמא.

כפי שכתבנו לעיל - מצאנו כמה טעמים להדלקת הנרות בבית הכנסת. ונבוא לדון בזה לפי כל א' מהטעמים, אם הוא שייך בזה, והאם הוא מחייב ההדלקה בנידון דידן - היינו ההדלקה בחצרות וכו' בשעת ה'קורונה'. שלפי הטעם שהתחיל מנהג זה מחמת פרסום הנס, דהיינו מחמת זה שבשעת הסכנה לא היו יכולים להדליק בחוץ, וא"כ התחיל מנהג זה להדליק בבית הכנסת שיש שם פרסום לרבים בשעת ההדלקה, אזי לפי סברא זו אפשר לדון בזה, כי הרי היום הרבה כן מדליקים בחוץ וגם בחלונות (ועיין להלן כמה שנדון בזה ביתר הרחבה), ודי לנו לקיים מה שברור לנו בוודאות שהוא בית הכנסת, ושהוא נכלל בתוך המנהג ודינא דשו"ע. ואם טעם הדבר הוא כדי לקדש ולפרסם שם ה' ברבים (ואין זה קשור לזה שצריכים פרסום מחמת שלא זוכים להדליק בחוץ - אלא הוא מחמת 'קידוש ה' בעצמותו, עיין לעיל מה שהבאנו בזה), אפשר לשמוע צד שיש להדליק שם בחצרות. ואם הטעם הוא מחמת אלו שאין להם בית וכדו' או שצריכים ל'ברכת הרואה', גם היה אפשר לשמוע שיש צד להדליק שם. אמנם אם הטעם הוא מחמת שיש בבית הכנסת דומה למקדש, ובמקדש היה עיקר מקום הנס, ולפיכך מדליקים הנרות בבית הכנסת, אין שום עניין להדליק שם, כי הרי 'חצר' (ואפילו שמתפללים שם) אינו 'בית הכנסת' (ונראה שנדון זה אינו תלוי ב'קדושת' בית הכנסת בפועל - דהיינו אפילו אלו בתי הכנסיות שבנו אותם ע"פ תנאי או מבלי 'קדושת' בית כנסת, עדיין יש להם 'שם' בית כנסת ובפועל משמשים כבית כנסת ומתפללים בהם תמיד, והם 'בתי מקדש מעט', משא"כ חצרות הבתים הגם שמתפללים בהם - אינם בתי מקדש מעט). ויש לצרף לכך שהיו דעות שפקקו מאוד על כל עיקר ההדלקה של בית הכנסת וכו' (עיין לעיל שהבאנו את דבריהם), היה נראה שאין לנו להוסיף על הדבר, ו'הבו דלא לוסיף עלה'.

והגם שדעת המחבר והרמ"א הוא שמדליקים בבית הכנסת מחמת פרסומי ניסא ולא הביאו את הטעמים האחרים (כן הוא לשונו של המחבר, והרמ"א לא כתב הגה על דבריו כדלעיל, ואדרבה, הביא בדרכי משה שהטעם הוא מחמת פרסומי ניסא), וא"כ לאחר שזה הטעם שנפסק להלכה, נראה שהוא העיקר הטעם להלכה - ואין מתחשבים עם הטעמים האחרים.

אמנם נראה לי בפשטות, שלפי טעם זה גופא אין כ"כ מקום להדליק בחצרות. והוא כמו שהבאנו לעיל, שיש שני אופנים להבין את דברי השו"ע, האם הפרסום הוא 'בעצם', או מחמת זה שלא היו יכולים להדליק בחוץ. וכפי שהבאנו מהרמ"א בדרכי משה, שפשטות דעתו (וגם דעת המחבר - אמנם אפשר לחון בזה וכמו שהערנו לעיל) הוא שהפרסום הוא מחמת זה שבשעת הסכנה לא הייתה **אפשרות בכלל** להדליק בחוץ, ובגלל זה התחיל המנהג להדליק בבית הכנסת, כדי שיהיה 'לפחות' מקום אחד וכו' שתהיה בו הדלקה ברבים, וכדי לפרסם את הנס, וא"כ כיום בזמננו שיש הרבה שמדליקים בחוץ או בחלונות - בכל רחבי תבל, ועל אף שעדיין לא כולם מדליקים בחוץ (וכמנהג החסידים - והרבה בני ליטא הדרים בחו"ל), כמעט אין שום סיבה להדליק 'בבית הכנסת' עצמו מחמת טעם זה, וכמו שבאמת העירו כמה פוסקים (והבאנו את דבריהם לעיל). אמנם אי אפשר לעקור את ההדלקה בבית הכנסת, כיון שכבר נקבעה כן הלכה, והוא מנהג שנפסק לדינא, ודנהוג כבר נהוג, אמנם אין שום עניין להוסיף על זה, **ובפרט במקום שהיה מדליק שם 'רק' מחמת הטעם, ולא מחמת שהוא בית כנסת בעצמו** (ואין לו שם בית הכנסת) וכמו בחצרות, ודו"ק.

ועוד, והוא העיקר, שכל הג"ל הוא אם הולכים בטר 'טעמים' (שאפילו בזה צידדנו שאין כ"כ מקום להדליק). אמנם נראה לענ"ד שאחרי שמנהג זה נקבע ומובא להלכה אח"כ בשו"ע, יוצא שהוא מנהג רק במקומות שמוגדרים כ'בית הכנסת', ואפילו אם הטעמים כן שייכים בעוד מקומות, זה לא מכניס אותם לחיוב ההדלקה. וכל מקום שאינו מוגדר כבית הכנסת, אינו שייך כלל למנהג והלכה זה. וא"כ בנידון דידן, כל החצרות ואפילו אלו שהתפללו בתוכם במשך תקופה ארוכה, עדיין אין אותם מקומות מוגדרים כ'בתי כנסיות' (והרי הם 'גם' מיועדים לתשמישים אחרים - וזה הוא עיקר תשמישם, דהיינו להיות 'חצר' לבני של בית המגורים). ואל תקשה שלפי דברינו הרי הרבה בתי כנסיות אינם 'באמת' כן ואינם מוגדרים כבתי כנסיות, שהרי יש כאלו שבנו אותם עפ"י תנאי, או על דעת שלא תחול עליהם 'קדושת' בית כנסת כלל, והרי ענייני ראוות שכן מדליקים במקומות אלו, ועל אף שבאמת אינם בתי כנסיות. התשובה לכך היא פשוטה ביותר, שיש לומר שדין מנהג זה אינו תלוי ב'קדושת' בית

